Sfântul
Grigorie Teologul

Cuvântarea I
La Paști și despre zăbavă

Introducere

Alături de câteva scrisori adresate Sfântului Vasile cel Mare, *Cuvântarea I* face parte din grupul primelor texte redactate de Sfântul Grigorie Teologul în tinerețe, fiind totodată cel dintâi discurs public al său, care marchează inaugurarea slujirii preoțești în biserica din Nazianz. Cronologia admisă de cea mai mare parte a cercetătorilor situează momentul acestei *Cuvântări* în anul 362, într-un context delicat pentru comunitatea păstorită de tatăl Sfântului Grigorie Teologul. Acesta dorise să și-l asocieze la slujire pe fiul său, care făcuse strălucite studii la Atena, unde se și împrietenise cu Sfântul Vasile cel Mare, și care fusese, din câte se pare, tentat de o carieră retorică. Între timp, împreună cu Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie proiecta o viață de retragere, de rugăciune și meditație a cuvântului lui Dumnezeu, susținând de la bun început ortodoxia niceeană. Or, contextul chemării sale la slujire era marcat de varii tentative de găsire a unui acord cu arienii. Grigorie cel Bătrân semnase o mărturisire de credință heterodoxă, care nu a întârziat să producă tulburare în comunitatea sa și, mai ales, o separare a monahilor. Foarte probabil, tânărul Grigorie se disociază de gestul tatălui său și se retrage. Din această perspectivă, așa cum reiese dintr-o detaliată analiză a tuturor indiciilor textuale, dar și a elementelor de context istoric mai larg (v. Francis Gautier, *La retraite et le sacerdoce chez Grégoire de Nazianze*, Brepols, 2002), fuga Sfântului Grigorie nu este doar o ezitare de a accepta harul sfânt al preoției, ci retragerea din exercitarea unei slujiri în condițiile în care credința niceeană nu era profesată. Paradoxal, politica împăratului Iulian (361–363) de amnistiere a celor condamnați pentru fidelitatea față de Sinodul de la Niceea (voința sa fiind tocmai de a determina o distrugere internă a creștinismului) pare să fi fost prilejul exterior al revenirii tânărului Grigorie în comunitate, cu condiția mărturisirii adevăratei credințe și cu misiunea diplomatică de a-i împăca pe monahi și disidenți cu episcopul lor, Grigorie cel Bătrân. Sărbătoarea Paștilor este, astfel, mo-

mentul cel mai potrivit, „început prielnic", cum avea să spună în *Cuvântare*, pentru reconciliere prin revenirea la adevărata profesiune de credință în cadrul ritualului baptismal. Convins să facă acest gest de către Sfântul Vasile, împreună cu care se retrăsese, Sfântul Grigorie Teologul revine la Nazianz ca garant al ortodoxiei tatălui său și realizează, prin această primă *Cuvântare*, o restituire simbolică de autoritate. Nu este deloc exclus ca această misiune să fi fost și una dintre intențiile lui Grigorie cel Bătrân, care își supuse fiul la „tirania" paternă de a accepta hirotonia, integrându-l în ordinea Bisericii și obligându-l să adopte un statut mediator față de formele radicale de monahism existente în regiune (v. J.A. McGuckin, *Saint Gregory of Nazianzus. An Intellectual Biography*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2001). Revenirea Sfântului Grigorie Teologul era întâi o formă de ascultare față de harul pe care îl primise, atitudine pe care o pregătise alături de Sfântul Vasile, în Pont, dar și o acțiune de salvare a autorității paterne asupra bisericii locale.

*

1. E *ziua Învierii*[1] și începutul e prielnic: *să ne luminăm cu prăznuirea și unul pe altul să ne îmbrățișăm! Să le spunem 'frați' și celor ce ne urăsc*[2] – nu doar celor care ne-au pricinuit ori le-am pricinuit ceva din iubire[3]. *Să iertăm toate pentru Înviere!* Să ne dăm unii altora iertarea: și cel asuprit sub fru-

1 Notă: Traducerea realizată în 2007 de regretatul profesor Dan Slușanschi (1943-2008) face parte din volumul aflat în pregătire: Sf. Grigore Teologul, *Cuvântări* (I-XVII), traducere coordonată de Dan Slușanschi, ediție îngrijită de Bogdan Tătaru-Cazaban și Octavian Gordon. Versiunea de lucru a Cuvântării I, în cadrul proiectului, a aparținut lui Dan Batovici. Proiectul a fost inițiat în 2004, când profesorul Dan Slușanschi a acceptat propunerea de a coordona traducerea completă a operelor Sfântului Grigore Teologul, formând o echipă de tineri filologi. Prima versiune a textelor a fost integral revizuită de coordonator, în faza a doua fiind cooptați pentru îngrijirea ediției românești Bogdan Tătaru-Cazaban și Octavian Gordon. Traducerea a urmat edițiile: GRÉGOIRE DE NAZIANZE, Discours 1-3, introduction, texte critique, traduction et notes par Jean BERNANDI, col. Sources Chrétiennes, no. 247, Cerf, Paris, 1978 și GREGORIO DI NAZIANZO, Tutte le Orazioni, a cura di Claudio MORESCHINI, trad. italiana con testo a fronte e note di Chiara SANI e Maria VINCELLI, introduzione di Claudio MORESCHINI, prefazioni di Carmelo CRIMI e Chiara SANI, Bompiani, Milano, 2000.

Prima omilie a Sfântului Grigorie Teologul este adresată în 362 comunității din Nazianz, păstorite de tatăl său, episcopul Grigorie cel Bătrân (cf. P. GALLAY, *La vie de saint Grégoire de Nazianze*, Lyon-Paris, 1943). A se vedea și J. BERNARDI, *Saint Grégoire de Nazianze. Le théologien et son temps (330-390)*, Cerf, Paris, 1995 (*Grigorie din Nazianz. Teologul și epoca sa*, trad. de Cristian Pop, Deisis, Sibiu, 2002, p. 97 sq.), și ediția sa: Discours 1-3, col. „Sources Chrétiennes" (de aici, SC) 247, Cerf, Paris, 1978. De asemenea, J. A. McGUCKIN, *Saint Gregory of Nazianzus. An intellectual Biography*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2001, pp. 107-110 (trad. rom. de Adrian Podaru, Editura Renașterea, 2013; referințele noastre sunt la ediția originală). Tema este împăcarea ca restaurare pascală: dintre tânărul preot și comunitatea din care provenea și care fusese contrariată de „fuga" sa; dintre episcopul locului și cei care îl considerau eretic; inaugurarea unui nou timp și a unei noi relații, pornind de la iertare și de la acceptarea din partea noului preot a jertfei de sine pentru ceilalți.

2 Cf. *Is.* LXVI,5.

3 Formularea va fi reluată în Cuvântarea (de aici Cuv.) 22, 16.

moasă ‚asuprire'[4] – căci așa-i spun eu acum[5] – și voi, cei ce frumos m-ați asuprit, de m-ați învinuit cumva pentru zăbava[6] mea, care poate că este mai bună și mai de preț lui Dumnezeu decât grăbirea celorlalți[7]. Căci este bine și să ne tragem <câteodată> înapoi din fața lui Dumnezeu ca, odinioară, măritul Moise[8] și, mai apoi, Ieremia[9], dar și să alergăm, gata la chemarea Sa, ca Aaron[10] și ca Isaia[11], numai <să fie> și una și cealaltă cu evlavie – primul lucru din cauza slăbiciunii noastre, cel de-al doilea datorită puterii Celui ce ne cheamă.

2. O taină m-a uns, în fața unei taine m-am tras întrucâtva înapoi, cât să mă cercetez pe mine însumi, printr-o taină purced iarăși mai departe[12], luând această frumoasă zi drept sprijin slăbiciunii mele sufletești și trupești, pentru ca Acela Care a înviat astăzi din morți să mă înnoiască și pe mine întru Duhul <Său> și, 'înveșmântându-l pe omul cel nou'[13], să-i dea 'zidirii celei noi'[14], celor zămisliți după <voia lui> Dumnezeu[15], un bun plăsmuitor și învățător, gata din suflet să moară cu Hristos și să învieze cu El[16].

...nu se mai află nimeni care să ne împiedice să-l prăznuim Domnului Dumnezeului nostru Sărbătoarea Ieșirii, și să o prăznuim „nu cu aluatul cel vechi, al răutății și al ticăloșiei, ci cu azimele curăției și ale adevărului"

3. Ieri, mielul era pus sub jungher și se ungeau țâțânile porților, iar Egiptul își jelea întâinăs-

4 Termenul grec folosit s-ar traduce mai exact prin „tiranie": astfel definește Sfântul Grigorie atitudinea părintelui său, care-l dorea preot, ca de altfel a tuturor celor care aveau să-l constrângă afectiv ca să accepte demnitatea sacerdotală și, mai târziu, episcopală; v. *Cuv.* 2, 6; 2, 72; 3, 1.

5 Potrivit lui J. BERNARDI (SC 247, p. 73, n. 5), paranteza exprimă caracterul public al rezistenței Sfântului Grigorie față de hirotonie.

6 Aluzie la refuzarea inițială a hirotoniei, dar mai ales la fuga sa de după primirea preoției (*Cuv.* 2, 72; 3, 1). În cele din urmă, la insistentele rugăminți ale tatălui său, avea să se întoarcă pentru a-și asuma cu prilejul sărbătorii Paștelui noua sa condiție în Biserică. Sfântul Grigorie își cere iertare de la cei pe care i-a afectat prin rezistența sa față de hirotonie, după cum îi iartă el însuși pe cei care l-au constrâns să accepte preoția.

7 Sugestia tânărului preot Grigorie este că fuga sa și întârzierea („zăbava") de a-și asuma rolul sacerdotal nu veneau dintr-o insuficientă prețuire a noii condiții care i se oferea, ci, dimpotrivă, din conștiința răspunderii înalte care urma să-i revină. „Zăbava" sa este pusă în antiteză cu „grăbirea" celor care vedeau în preoție o carieră în imperiu. Fenomenul accesului la demnități în Biserică în lipsa unei vocații reale sau a unei pregătiri spirituale și teologice era deja subiect de îngrijorare (v. *Cuv.* 2, 8. De asemenea, B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée (330-379)*, Pontificium Institutum Orientale, Roma, 1985, col. „Orientalia Christiana Analecta" 225, p. 121) și J. BERNARDI, *Grigorie din Nazianz*, pp. 222-223.

8 Cf. *Ieș.* IV,13.

9 Cf. *Ier.* I,16.

10 Cf. *Ieș.* IV,27.

11 Cf. *Is.* VI,8.

12 P. GALLAY (*La vie de saint Grégoire de Nazianze*, p. 73, n. 3) interpretează cele trei evocări ale „tainei" ca tot atâtea trimiteri la sărbători („o taină m-a uns" ar însemna primirea preoției de Nașterea Domnului, în 361; retragerea s-a petrecut în ziua unei mari taine, Epifania, în 362; revenirea în comunitate cu prilejul Paștelui, tot în 362), însă J. BERNARDI, deși acceptase în *La prédication des Pères cappadociens* (1968) raționamentului lui P. GALLAY, revine în ediția SC 247 (1978), pp. 15-17, pentru a susține că sensul cuvântului „taină" nu este cel de sărbătoare, ci de preoție. Singurul indiciu biografic ar fi acela că hirotonia nu a avut loc cu mult înaintea cuvântării.

13 Cf. *Ef.* VI,23.

14 2 *Cor.* V,17.

15 Cf. *Ioan* I,13.

16 Cf. *Rom.* VI,8.

cuții, dar nimicitorul a trecut <doar> pe-alături de noi: pecetea <sângelui> îi <insufla> teamă și sfială, astfel că prețuitul sânge ne-a stat drept meterez. Astăzi, am scăpat pentru totdeauna din Egipt, de Faraon, asprul despot, și de ispravnicii lui cei silnici, și-am fost izbăviți de lut și de cărămidărie[17]: nu se mai află nimeni care să ne împiedice să-I prăznuim Domnului Dumnezeului nostru Sărbătoarea Ieșirii, și să o prăznuim „nu cu aluatul cel vechi, al răutății și al ticăloșiei, ci cu azimele curăției și ale adevărului”[18], neluând cu noi nimic din frământătura fără de Dumnezeu a Egiptului[19].

4. Ieri m-am răstignit cu Hristos, astăzi mă proslăvesc împreună cu El: ieri am murit cu El, astăzi înviez împreună cu El. Ieri m-am îngropat cu El, astăzi mă ridic împreună cu El[20]. Să-I aducem daruri Celui ce pentru noi a pătimit și a înviat! Poate socotiți că vorbesc despre aur și argint, de țesături și nestemate străvezii, de preț – lunecătoare lucruri omenești, ce rămân aici, jos, și din care cea mai mare parte o stăpânesc cei răi, robi ai celor de jos și ai stăpânitorului lumii acesteia[21]. Ci să ne aducem în dar pe noi înșine – bunul cel mai de preț și mai asemănător lui Dumnezeu; să-i redăm chipului <dumnezeiesc> ceea ce este după chip[22], să luăm aminte la demnitatea noastră[23] și să-i dăm cinstire arhetipului[24], să cunoaștem puterea tainei și pentru cine a murit Hristos.

5. Să ne facem ca Hristos, de vreme ce Hristos <S-a făcut> ca noi: să ne facem, pentru El, dumnezei[25], de vreme ce El S-a făcut om pentru noi.

17 De munca silnică din Egipt.

18 *1 Cor.* V,8.

19 Cf. *Ieș.* XII,34 și 39.

20 Semnificația Paștelui creștin. Ritmul dat de particula „syn-” exprimă configurarea hristică a existenței creștine.

21 Cf. Ioan XIV,30.

22 Prima referire a Sfântului Grigorie la teologia chipului, prefigurată de CLEMENT DIN ALEXANDRIA (*Protrepticul X*, 98-4, SC 2, p. 166) și amplu dezvoltată de ORIGEN (a se vedea H. CROUZEL, *La théologie de l'image de Dieu chez Origène*, Paris, 1956). Hristos este Chipul desăvârșit al Tatălui (termenul folosit este *aparallaktos*, care înseamnă exact, cu totul asemenea, fără nicio deosebire, cf. *Cuv.* 38, 13, SC 358, p. 133), iar omul este creat „după chip”, fiind astfel într-o relație constitutivă cu Chipul lui Dumnezeu, care va fi numit, pentru aceasta, archetypos, model al umanității (cf. Ph. MOLAC, *Douleur et transfiguration. Une lecture du cheminement spirituel de saint Grégoire de Nazianze*, Cerf, Paris, 2006, pp. 24-30). Pentru o perspectivă teologică mai generală: Vl. LOSSKY, „Teologia chipului”, în *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, trad. de Anca Manolache, Humanitas, București, 1998, 2006, pp. 125-141.

23 Demnitatea omnului constă în faptul de a fi creat „după chipul” lui Dumnezeu, înzestrat cu liber arbitru (*Cuv.* 38, 12) și stăpân al creației (*Cuv.* 44, 4).

24 Arhetipul, *Cuv.* 24, 15; 27, 17.

25 Deja IRINEU AL LYONULUI scrisese că Fiul „s-a făcut ceea ce noi suntem ca să facă din noi ceea ce este El” (*Adv. haer.*, 5, SC 153, p. 14). Sensul Întrupării – îndumnezeirea omului – va fi formulat și în următoarea Cuvântare (2, 22). A se vedea și *Cuv.* 29, 19, 9-10 (SC 250, p. 218, unde formula Sfântului ATANASIE CEL MARE este întărită împotriva ereziei lui APOLINARIE; Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL va comenta pasajul în Ambigua 91, 1040 A-D) și Cuv. 30, 14, 8-11 (SC 250, p. 256: „ca om, <Cuvântul> este mijlocitorul mântuirii mele ... și mă face dumnezeu prin puterea Întrupării sale”, fără ca distincția dintre creat și necreat să se estompeze.). Despre îndumnezeire la Sfântul Grigorie Teologul, v. D.F. WINSLOW, The Dynamics of Salvation. A Study in Gregory of Nazianzus, 1979; pentru o perspectivă mai amplă: N. RUSSELL, *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*, Oxford University Press, 2004, pp. 213-225. Potrivit lui RUSSELL, interpretarea

Și-a luat asupra Sa ce-i mai rău ca să ne dea nouă ce-i mai bun: S-a smerit ca un cerșetor, ca, prin smerenia Sa, noi să ne îmbogățim[26]. Și-a luat chip de rob[27] ca noi să dobândim libertatea[28]. S-a pogorât ca noi să ne înălțăm. S-a lăsat ispitit ca noi să izbândim. S-a lăsat înjosit ca noi să ne înălțăm în slavă. A murit ca să ne izbăvească. S-a înălțat ca să-i poarte sus, cu sine, pe cei ce zăceau jos, în prăvălirea păcatului. Să dea fiecare totul, să ofere toate darurile către Cel ce S-a dat pe Sine drept schimb și răscumpărare a noastră[29]! Nu se află nici un dar mai presus de <dăruirea> de sine a celui ce-a pătruns taina, făcându-se astfel, pentru El, tot ceea ce El s-a făcut pentru noi[30].

6. Bunul păstor[31], care își pune sufletul pentru turma sa[32], vă dăruiește, precum vedeți, un păstor – căci aceasta-i e nădejdea și dorința, și aceasta v-o cere vouă, celor de sub mâna Sa: vi se dăruiește nu doar o dată, ci îndoit, făcând din toiagul bătrâneții <sale> toiag al Duhului și adăugând templului neînsuflețit[33] unul însuflețit; celui preafrumos și ceresc <îi alătură unul> – nu se știe cât de bun și de mare – dar de mult preț în ochii săi, ca unul ce a fost clădit cu multă sudoare și trudă (de s-ar cuveni a spune că-i și vrednic de atâta trudă!) Tot ce-i al său, vă pune la îndemână. O, câtă mărinimie, sau – ca să spun mai adevărat – câtă dragoste părintească! Și căruntețea, și tinerețea, și templul și marele-i preot, și înaintașul, și urmașul, precum și cuvintele după care tânjeați – iar acestea nu la nimereală, fluturând prin aer și doar lovind auzul, ci scrise de Duhul și dăltuite pe table de piatră, ba chiar și de carne[34]; nu doar scrijelite la suprafață și ușor de șters, ci săpate în adânc, dar nu cu cerneală[35], ci cu har[36].

---

lui WINSLOW este în esență corectă (viziunea despre îndumnezeire comportă șase dimensiuni: spațială – ascensiunea sufletului; vizuală – iluminarea intelectului și vederea lui Dumnezeu; epistemologică – a-L cunoaște pe Dumnezeu și a fi cunoscut de El; etică – efortul ascetic; unirea progresivă cu Dumnezeu; comunitară – împărtășirea luminii divine), cu mențiunea că nu toate aspectele îndumnezeirii au același relief în gândirea Sfântului Grigorie, contribuția sa specifică, în comparație cu a Sfântului Atanasie cel Mare, constând în aplicarea consecventă a terminologiei îndumnezeirii la nivelul vieții morale și totodată în accentuarea, cu ajutorul unei retorici de inspirație platoniciană, a funcției intelectului în procesul îndumnezeirii (p. 225).

26 Cf. 2 *Cor.* VIII,9.

27 Cf. *Filip.* II,7.

28 Cf. *Rom.* VIII,21.

29 Cf. *Mat.* XX,28; v. și XVI,26.

30 Este un rezumat al viziunii despre îndumnezeire ca răspuns uman la Întruparea Fiului lui Dumnezeu.

31 Prin imaginea hristică a Bunului Păstor, autorul se referă la tatăl său, episcopul locului.

32 Cf. *Ioan* X,15.

33 Grigorie cel Bătrân construise o biserică pentru comunitatea pe care o păstorea; fiul său o va descrie în *Cuv.* 18, 39 și o va evoca în *Scrisoarea 141* (datată în 382, cf. Lettres, ed. P. GALLAY, Paris, Les Belles Lettres, t. II, p. 31).

34 Cf. Ez. XXXVI,26; 2 Cor. III,2-3.

35 Cf. 2 Cor. III,3.

36 Darul cel mai prețios al bătrânului episcop este fiul său, iar darul cel mai de seamă al acestuia din urmă pentru comunitate este cuvântul său, care nu exprimă doar o abilitate retorică, ci învățătura adevărată, insuflată de Duhul Sfânt. Potrivit lui Francis Gautier (L*a retraite et le sacerdoce chez Grégoire de Nazianze*, Brepols, 2002, p. 307), fragmentul trimite la profesiunea de credință niceeană pe care cei ce urmau să se boteze la Paști aveau să o rostească: acesta este cuvântul scris „cu har", spre deosebire de cuvântul scris „cu cerneală",

7. Așa vă este, prin urmare, vouă, acest preacinstit Avraam, patriarhul de aici[37], chip vrednic de cinstire și de evlavie, sălaș a tot ceea ce-i frumos, măsură a virtuții, împlinire a preoției, cel care I-l aduce astăzi lui Dumnezeu, drept jertfă cu de la sine vrere, pe fiul său unulnăscut, rod al făgăduinței[38]. Iar voi aduceți-I roadă lui Dumnezeu, <însă> și nouă, <lăsându-vă> bine păstoriți, odihniți la loc cu verdeață și adăpați la apa odihnei[39], cunoscându-vă bine păstorul și binecunoscuți fiind de el, urmându-l când vă cheamă pe poartă, ca păstor și om liber, și nemergând pe urmele vreunui străin[40], care sare <înăuntru> și bântuie prin ocol, ca un tâlhar și uneltitor – fără a da ascultare glasului străin[41] care dă să vă fure de-acolo și să vă abată de la adevăr, prin munți și pustietăți și prăpăstii, cât și înspre locuri asupra cărora Domnul nu veghează[42]. <Acela e glasul> care vă îndepărtează de credința sănătoasă în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt, unică Dumnezeire și Putere (Căreia turma mea I-a dat mereu ascultare și, o, de I-ar da mereu <la fel>!), și umblă să-și dobândească pradă prin cuvinte calpe și stricătoare și să vă smulgă de lângă primul și adevăratul Păstorul. De aceste cuvinte să ne ținem departe toți, păstor și turmă, ca de iarba răspânditoare de molimă și de moarte, când păstorim și suntem păstoriți, ca să fim cu toții una[43] în Hristos Iisus, acum și în odihna de dincolo. <Că> Lui <I se cuvin> slava și puterea, în vecii vecilor! Amin.

Traducere de Dan Slușanschi, ediție îngrijită de Bogdan Tătaru-Cazaban și Octavian Gordon

adică profesiunea de credință pe care Grigorie cel Bătrân o semnase și care provocase o schismă la Nazianz. Prezența Sfântului Grigorie Teologul la Paști, în comunitatea sa, alături de tatăl său, este o garanție a ortodoxiei tatălui său (care avea cuvântul Adevărului înscris pe tablele inimii), în pofida unei exterioare cedări față de un crez heterodox.

37 Grigorie cel Bătrân.

38 Cf. *Fac.* XXI,1-2 și 22,2; *Gal.* III,16.

39 Cf. *Ps.* XXII,2.

40 *Ioan* X,14-15.

41 Potrivit lui J.A. McGUCKIN, *op. cit.*, pp. 107-108, pasajul se referă la cei care se rupseseră deja de comunitatea păstorită de Grigorie cel Bătrân, în urma semnării de acesta a unei formule de credință eretice (Cuv. 3 și 6 sunt legate în egală măsură de acest prim episod de criză căreia Sfântul Grigorie trebuie să-i afle o soluție), și pe care tânărul Grigorie, mărturisind Crezul de la Niceea și, așa cum vom vedea în Cuv. 3, atașamentul său față de viața monahală, dorește să-i readucă la unitate. J. BERNARDI (*La prédication…*, pp. 102-103) situează însă disidența grupului de monahi în 363, în timpul vizitei pe care Sfântul Grigorie o face Sfântului Vasile cel Mare.

42 *Iez.* XXXIV,5-6.

43 Cf. *Ioan* XVII,21.